

ЭКИЯТ

АБДУЛЛА АЛИШ

НЕЧКӘБИЛ

Каршыгызда, менә күрәсезме, нәрсә соң ул, беләсезме?

Шашка шакмаклары төсле тезелеп киткән йортлар. Ул йортларда яшиләр кортлар.

Кортлар? Нинди кортлар?

Татлыдан татлы бал жыялар, шәмгә яраклы балавыз коялар. Ерак-ерак жирләргә очып китәләр. Укларын кадасалар, еларга итәләр.

Аларның йортларын мәк чәчәге кебек кызылга, үлән төсле яшелгә, ком сыман сарыга, күк төсле зәңгәргә, төрле-төрле матур төсләргә буяганнар.

Әнә зәп-зәңгәр офык читеннән, көлө-көлө, алтын кояш та күтәрелә. Аның шаян нурлары, жиз уклары умарта өйләренең стеналарына тияләр дә:

— Торыгыз, торыгыз, эшкә тотыныгыз,— дияләр.

Башта сирәк-мирәк кенә, берәмләп кенә, бал кортлары ояларыннан чыгалар. Кояш югары менеп киткәч, һава жылынып житкәч, көтүләре белән бергәләшеп, жиң сызганып, күмәкләшеп эшкә ашыгалар.

Зың-зың... Еракка-еракка, бакчаларга, кырларга, урманнарга, болыннарга...

2

Менә бу зәңгәр ояның хужалары бик күп аның. Кулыңдагы бармакларыңны мең тапкыр санасаң яки күктәге йолдызларның санын исәпләп карасаң, бәлки, аларның очына чыгарсың.

Барысыннан да алдан торып, «соңга калам, ахры» дип, бар көченә йөгереп, менә шушы зәңгәр йортның ишегеннән, сөйгән өе эченнән Нечкәбил тышкы якка чыкты.

Алмагач биеклегә күтәрелгәч тә, зәңгәр өйнең кайдалы-гын билгеләде Нечкәбил: «Усаллар, килеп, өйне алмаштырмасыннар, Нечкәбилне саташтырмасыннар». Шуңа күрә ул өйнең төсен жентекләп карады. Өйнең төсе күк төсле зәңгәр. «Сау бул, өйкәем,

матур гөлкәем»,— диде Нечкәбил, өе өстендә бер-ике мәртәбә әйләнде дә ук шикелле туп-туры очты да китте.

3

Озак, бик озак очты Нечкәбил.

Өлгергән арыш, үзенәң башакларын селкеп, аны сәламләп калды, чәчәкләргә төренгән кыр алкышлап каршы алды.

Нечкәбил, кечкенә очкыч моделе төсле әйләнә-әйләнә, чәчәккә килеп төште... Тирә-ягы тулы чәчәкләр: ап-аклар, сап-сарылар, зәп-зәңгәрләр, кып-кызыллар. Йомшак кына искән җил белән селкенәләр, йөрәкне җилкендерәләр. Тирә-якка хуш ис чәчәләр, әйтерсең исламай сөрткәннәр.

Бер чәчәктән — икенчесенә, икенчесеннән өченчесенә күчә Нечкәбил.

Бер чәчәктән икенчесенә куна-куна, чәчәк тузанына буялып бетә. Ул тузанны, бер чәчәктән алып, икенчесенә калдырып китә. Шулай итеп уңышны күтәрүдә ярдәм итә.

4

Чәчәктән чәчәккә күчкәндә, аларның татлы суларын эчкәндә, Нечкәбилгә бер саранча очрый. Җитмәсә:

— Әй йонтач!— дип, Нечкәбилгә эндәшә.

— Минем исемем Нечкәбил, сүзең булса, якын кил,—ди Нечкәбил.

Саранча якынрак килә дә Нечкәбилнең ни эшләп йөрүен сораша, аннан үзе турында да сүз ача: «Минем бабаларым бу илгә ачлык елны Иран якларыннан очып килгәннәр. Күрәсең, монда тормыш шәбрәк дип белгәннәр. Ләкин кешеләр алар-ны агулап үтергәннәр, канаулар казып күмеп бетергәннәр. Шомырт түшле сыерчыкларга кадәр безне берәмләп чүпләгәннәр».

Нечкәбил каршы җавап кайтара. Җавапны тыңлаган саранчаның күзләре акая.

— Үзләренә файда китерсәң, кешеләр агулап та үтермиләр, күмеп тә бетермиләр. Жылы өй ясап үрчетәләр, тәмле ширбәт эчертеп үстерәләр. Игеннәрнең башларын коеп йөргәч, нигә үтермәсеннәр,— дип, Нечкәбил сүзен бетерә. Нәкъ шул вакыт һавада сыерчыклар көтүе күренә. Арадан берсе, артык тересе, чем-кара түшлесе, теге саранчаны тота да йота.

Саранча турында сүз дә шуның белән бетә. Ә безнең Нечкәбил алга таба очып китә.

5

Чәчәктән чәчәккә күчкәндә, баллы сулар эчкәндә, Нечкәбилгә тагын кемдер эндәшә, үзе янына дәшә:

— Чага торган кортчык, минем яныма килеп чык,— ди. Нечкәбилнең исе китми, аның янына бармый-нитми:

— Минем исемем Нечкәбил, булса сүзең, үзең кил,— ди. Бусы да кешеләрдән, хайваннардан зарлана: «Кайсы кулы белән бәрәп үтерә, кайсы койрыгы белән сыпырып бетерә,— ди.— Кояш нурларыннан куркам, шуңа күрә яфрак астында посып утырам, ауга да көндезен сирәк чыгам»,— ди.

Нечкәбил саранчага биргән сабакны, аңа әйткән туры җавапны моңа да әйтә:

— Кан эчәбез дип, кеше борчыйсыз, бизгәк авыруы таратып йөрисез!

Кичтән ач калган озынборын, Нечкәбилнең үткен сүзләрен тыңламый-нитми, чүп утаучыга таба: «Жизни, жизни, күңелем синнән бизми!» — дип безелди-безелди кан эчәргә оча. Утаучы да аның кунганын гына көтә, озынборынны шунда ук юк итә.

Аның турында да сүз шуның белән бетә.

Ә безнең Нечкәбил башка чәчәккә күчә.

6

Чәчәктән чәчәккә очканда, мәк чәчәгендә бал суырып ятканда, калын тавыш белән тагын кемдер эндәшә:

— Бал корты, бал корты! — ди.

— Минем исемем Нечкәбил, сүзең булса, монда кил! Үлән арасыннын выжылдау ишетелә, ике канатлы, алты аяклы, яшел башлы, күгелжем кашлы кигәвен килә. Кигәвен Нечкәбил янына килеп житә. Аннан үзара исәнлек-саулык сорашу башланып китә.

Кигәвен Нечкәбил янына чәчәк урындыкка утыра да елларның «авырлыгыннан» зарланырга тотына:

— Печән чабу вакытын без өзелеп көтәбез, хәер, аннан соң үзебез дә үлеп бетәбез. Шул вакыт безнең өчен азык күп була. Атлар, тайлар, кешеләр белән бөтен болын тула. Ә бу елларда атлар, печән чабучылар урынына ниндидер машина килә. Үзенә тагылган машинасы-чалгысы белән бер-ике көндә бөтен болынны чабып та китә. Ул машина үзе һаман пошкыра, тирә-юнне бик тәмсез ис белән тутыра. Шул машинаның сыртына да кунасың, үзеңчә татлы итеп тешләгән дә буласың, һич тә рәт чыкмый.

Нечкәбил авызын ерып көлә дә, бер-бер артлы тезеп, сөйләп тә китә:

— Ул болыннар элек алпавыт болыны иде. Хәзер аны совхоз болыны диләр. Тәмсез ис чыгара торган машинаны трактор дип атыйлар. Аңа керәчин ягалар, ә артына чабу машинасы тагалар.

Нечкәбил аңа үзенчә аңлаткан була, җиренә җиткереп сөйләп тора, ә ул, явыз, тир исен сизә дә сыза, Нечкәбилнең кәефен боза.

Нечкәбил артына әйләнеп караса: такыр гына юлдан атын куа-куа, юлчы бара.

Нечкәбил аның дугасына күзен сала, теге, хәерсез кигәвен, шул

дугага кунып бара, аннан ат ботына куна, һәм ат аны койрыгы белән жиргә бөрөп төшерә.

Кигәвен турында да сүз шуның белән бетә.

Ә безнең Нечкәбил исән-сау очып китә.

8

Оча-оча шактый кителгән, ун километр ераклыктагы урман артына барып жигелгән. Өенә кайтырга чыккач, Нечкәбилне дулап искән жил каршы ала. Житмәсә, көньягыннан күк күкрәп болыт та кузгала. Жил котырып исә, очучы чыпчыкларны да, кечкенә кошчыкларны да үзе белән ияртеп алып китә. Жил бит ул менә нинди тиле, Нечкәбилне дә әллә кая алып китәргә тели. Нечкәбил карыша, жил белән тартыша.

Мескен Нечкәбил бик арыган була, житмәсә, кайтып житәм дигәндә генә, яңгыр астында кала.

— Инде нишләргә?

Нечкәбил аптырамый, ул шунда ук таба яхшы юл — әрекмән яфрагы астына керә, шулай итеп яңгырдан яшеренә.

Үкереп искән жил болытларны куа... Бераздан яңгыр да тына, ялтырап кояш та чыга. Аннан Нечкәбил дә кайтырга чыга.

9

Алып кайткан балын, ашый торган азыгын кәрәз күзәнәгенә салыйм дисә, ни күрсен Нечкәбил: ятымәдән эшләнгән битлек кигән бабай, шундый ук битлекле бер малай Нечкәбилләр өенә төтен өрделәр, ә умарта кортлары, төтеннән куркып, тышка йөгерәләр. Карышучыларны һәм рамда калучыларны йомшак канат белән себерәләр. Бал тулы рамнарны бал суыртучыларга илтеп бирәләр.

Әнә анда ак калайдан эшләнгән бал суырту машинасы әйләнә. Күзәнәкләрдәге сыек бал, суырту көченә каршы тора алмыйча,

машина стенасына сибәли.

Аннан соң татлы бал такта чиләккә су кебек агып төшә. Тирә-якка бал исе сибелә, сизгер бал кортына гына түгел, бу ис безгә дә сизелә.

Ә нигә соң бал кортлары килмиләр. Савыт тирәли выжылдап очып, йөдәтеп йөрмиләр. Чөнки моннан башка чәчәкләрдә дә бал күп, барлык умарта кортлары да тук. Ә менә син, табыш беткәч, бал исе чыгарып кара, ничек чыдарсың, бичара! Умарта кортлары савытыңны сырып алырлар, кайсылары, балга батып, чыга алмый да калырлар. Булышырга шөпшәләр дә килеп җитәр, чиләк эчендәге балың минут эчендә бетәр.

Әлегә җан тыныч, һич юк куркыныч. Агач чиләккә бал ага, кәрәз күзәнәкләре бушап кала.

10

Ә аннан соң тагын кызу эш башлана. Күмәк хезмәтчеләр барысы да кәрәзгә ташлана. Кәрәзнең күзәнәкләрен төзәтергә, яш балаларны тәрбияләп күзәтергә, күзәнәктә төренеп яткан бал кортларын жылытырга, өй эчен чиста тотарга...

Балавыз төсле соры, озынча гәүдәле, кыска канатлы, бөтен ояда бердәнбер булган ана корт кәрәз күзәнәге саен йомырка салып йөри.

Юан сорыкортлар, симереп, эшче кортлар ташыган балны ашап, кикереп яталар.

Бөтен эш эшче кортлар җилкәсендә: алар бал җыялар, балавыз сузалар, бала тәрбиялиләр, йорт эшен дә эшлиләр. Үзләре бик көчле булалар, дошманга каршы да торалар.

Безнең Нечкәбил дә — эшче корт, аның да җилкәсендә зәңгәр йорт.

Көннәрнең берендә калынаеп кына, авыраеп кына Нечкәбил эштән кайтса, хәйранга кала: зәп-зәңгәр өйләренен ишегеннән бал кортлары бертуктаусыз атылып чыгып торалар, көтүләре белән очалар, сорыкортлар выжылдыйлар.

Очалар да очалар кортлар, ояларына кире кайтмыйлар, кояшны кечкенә генә болыт кебек каплыйлар.

— Ни булган?

— Кем тия?

— Нигә бодай бал кортлары тузгыйлар?

Бал суырткан бабай белән әлегә малай шатланып йөриләр:

— Умарта аера,— диләр.

Алмагач ботагына, беренче булып, ана корт куна.[^] Шул урынга ук эшче кортлар да куналар, бары да бергә жыйналалар, күп булалар. Ион йомгагы төсле булып, корт иле алмагач ботагына сара.

Әлегә бабай белән шаян малай илнең сарып бетүен генә көтәләр, кабыктан эшләнгән тубал алып киләләр, һәйбәтләп аңа лимон мае сөртәләр. Бабай туз кашык белән жайлап кына кортларны тубалга саса башлый. Бик күп сандагы башка кортлар белән бергә таныш булган Нечкәбилне дә тубал эченә

ташлый.

Тубал эчендә жулау башлангач, яртысыннан артык ил тубалга туплангач, бал кортлары үзләре үк тубалга керә башлыйлар.

Бал кортлары кереп беткәч, бабай тубалның авызын бәйләп куя. «Тубалны, улым, син салкынча урынга куй»,— дип, аны малайга тапшыра, үзе яңа семья өчен яңа йорт хәзерләргә керешә.

Еш шулай булган да булыр иде. Ләкин бабай белән теге шаян малай аны көтеп тормадылар, хәйләлерәк юлны сайладылар. (Мин генә сезгә шулай язып үттем, сезне дә өз генә алдалап киттем.) Зәңгәр

өй урынына шуның төсле үк өйне китереп куйдылар, ә тегесен күздән жуйдылар. Умарталыкның теге башына илттеләр дә үзләре тыныч кына кайтып

киттеләр.

Берни булмаган төсле эшче кортлар бал эчәргә ашыгып очтылар, тик инде төп йортка кайтмадылар, шикләнсәләр дә, яңа куелган өйгә кереп тулдылар. Төп йорт зәгыйфләнебрәк калды, яңа йорт үсә башлады. Ятим иделәр, ана чакырдылар, менә дигән итеп тора башладылар.

13

Ләкин яңа өйдә әле ярлылык.

Рамнарның әле тирән күзәнәкле кәрәзләре юк. Яңа өйдә әле бер тамчы да бал юк. Ясалма кәрәзләрне бал салырга яраклы итеп, тартып-сузып эшлисе бар.

Һичнигә карамый яңа хужалар үзләренчә^ жан-фәрман тырышкан булалар: бал ташыйлар, кәрәз ясыйлар.

Зур дәрт белән эшлэгәч, көчеңне кызганмагач, яңа йорт та аякка баса.

Ләкин...

Кышка бал хәзерләнеп житте, инде баштан кайгы китте дигәндә генә, әлегә бабай белән теге шаян малай, килеп, баллы кәрәзләрне кистеләр дә алып киттеләр. Суыртылган балны кешеләргә — колхозчыларга бирделәр.

14

Менә кортлар өчен күңелсез көз дә житте. Кырда, болыннарда чәчәкләр күптән бетте. Суык жыллар исә башлады. Нечкәбил дә хәзер бал алып кайтмады.

Көннәрнең дә яме китте, кышка жыенырга вакыт житте.

Сорыкортлар үзләре бал жыймыйлар, бик юашлар, чага да белмиләр, ә бит менә кышка дигән азыкны ашап йөриләр. Семьядагы шулкадәр сорыкортны кышлатсаң, азык күп китә, эшчеләрнең азыклары үзләренә генә житә, шуңа күрә сорыкортларны бүгеннән үк үлем көтә.

Сорыкортларга — әрәмтамакларга каршы сугыш башлана. Нечкәбил бер симез сорыкортның жылкәсенә менеп атлана. Сугыша-сугыша очып барышлый, әрәмтамакның билен кыеп ташлый.

15

Нечкәбил бүген ишек янында, бернинди корал юк кулында, ләкин үзе сакта тора. Жәй көне бер корт та сакламады ишекне, өй эченә кертә торган тишекне, ә көз булгач, саклау нигә кирәк? Кайсыгыз зирәк? Әйтегез әле тизрәк.

— Әнә күрәсезме, кара гына, шома гына бер эшче корт өй тирәсендә әйләнә: өйгә керергә исәбе, белә ул кая яшерелгән бал кисмәге. Балны урлап ашарга да жәһәт кенә качарга...

Умартачы бабай зәңгәр йортның ишеген кыса төшкән, моның белән Нечкәбилгә бик зур ярдәм иткән. Саклау өчен эш җиңелләшкән. Шуңа күрә ул постында нык тора, килгән каракларның барысын да кире бора.

16

Беркөнне умартачы бабай белән әлегә малай умарталарны кышлыкка хәзерләп йөриләр иде.

Яңа семья йортының эчке катын бөтенләй алып ташладылар. Жылырак булсын өчен, аскы катны да кыса башладылар.

Болай актарынуга Нечкәбил иптәшенең бик ачуы килде. «Ахры, соңгы балыбызны да алырга килгәннәр»,—диде дә әлегә шаян малайның борын очына гына үзенең угын кадады.

Малай үрле-кырлы сикерде, түзә алмагач, елап ук жибәрде. Ак сакаллы бабай житди төс алып:

— Әйттем бит мин сиңа көз көне бал кортлары ачулы булалар, дидем, ә син битлек кимәдең, карыштың,—дип, малайны орышты.

Бал кортының агулы угы малайның борынында утырып калган иде. Угы белән бергә аның эчәгеләре дә чыкты. Ул башта очып киткән булды, ләкин озак оча алмады, үлде.

17

Яфраклар коелып беткәч, кошлар жылы якка киткәч, бал кортларының ояларын жылы урынга кышларга күчерделәр.

Нечкәбилнең зәп-зәңгәр өен башка бик күп өйләр белән кышларга керттеләр.

Әкият тә шуның белән бетте.